

Oponentský posudek disertační práce Mgr. Elišky Doležalové
Vývoj syntaxe psané češtiny u žáků staršího školního věku
předložené k obhajobě v r. 2019
na katedře českého jazyka
Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze

Studijní program: Pedagogika

Studijní obor: Didaktika českého jazyka

Vedoucí práce: doc. PhDr. Martina Šmejkalová, Ph.D.

Oponentka práce: doc. PhDr. Ludmila Zimová, CSc.

Aktuálnost tématu

Předložená práce je věnována mimořádně důležitému tématu, rozvoji komunikačních dovedností žáků 2. stupně základní školy s ohledem na integraci jazykového učiva (syntaxe) a slohové výchovy (jazykové prostředky typické pro konkrétní slohové útvary). K tomu doktorská zvolila vhodný slohový útvar – psané vypravování a jemu odpovídající jazykové prostředky syntaxe větné a nadvětné. Už tato volba svědčí o tom, že autorka téma své práce důkladně promýšlela s vědomím toho, že současný důraz na recepci psaného textu a přípravu na ni (viz např. přijímací testy na víceletá gymnázia nebo testy pro 9. ročník základní školy anebo přijímací testy na školy střední) do značné míry odsouvá na druhou kolej rozvoj textotvorné činnosti žáků a jejich schopností využívat mluvnických poznatků v tvorbě vlastních, jazykově kultivovaných a obsahově přehledných písemných (i mluvených) jazykových projevů, které jsou v souladu s komunikační situací, jejími složkami a také stylovými normami. Svou prací nepochybně přispěla k poznání současného stavu a formulaci inspirativních metodických doporučení pro pedagogickou praxi.

Uspořádání práce, její formální a jazyková úroveň

Posuzovaná dizertace je velmi dobře strukturována. Její teoretická část (kapitoly 1-3) v rozumné míře (v rozsahu jedné třetiny práce) tvoří fundovaný pedagogicko-psychologický a lingvistický rámec zkoumané problematiky, který svědčí o tom, že autorka prostudovala tematicky důležitou a pro výzkum potřebnou odbornou literaturu. Z hlediska syntaktického i textového se opírá především o *Příruční mluvnici češtiny* (1995), k níž také odkazuje. Bylo by jistě zajímavé začlenit do teoretického výkladu také *Skladbu češtiny* (1998) či k textu se vážící kapitoly ze *Stylistiky a....* (Hoffmannová, J., 1997).

První kapitola je zaměřena na vývoj dětské řeči a komunikace, druhá představuje syntax jako komplexní lingvistickou disciplínu, v níž se integrují poznatky morfologické, lexikálně sémantické, a dokonce i slovtvorné, které se projevují v písemné formě komunikátu mimo jiné v pravopise lexikálním, morfologickém a syntaktickém. Třetí, nejkratší kapitola je věnována slohovému útvaru vypravování a slohovému postupu vyprávěcímu.

Těžištěm předložené disertační práce je část empirická (kapitoly 4-6), a to nejen svým přehledně uspořádaným výkladem, ale i odpovídajícím rozsahem (100 stran textu).

Součástí práce je příloha obsahující 11 ukázek žákovských prací od 6. do 9. ročníku. Z uvedených rukopisných vypravování je zřejmé, že tak zevrubná syntaktická a obsahová analýza téměř dvou stovek textů musela být nejen časově mimořádně náročná. Lze jen předpokládat, že doktorandka, vyučující na 2. stupni základní školy, je přece jen více zvyklá na „luštění“ žákovského rukopisu než oponentka, které to dělalo potíže. K 182 slohovým pracím z let 2012-2016 pocházejícím ze dvou základních škol (městské: na Praze 6 a příměstské: v menší obci poblíž Prahy) připojila autorka ještě 120 textů z akvizičního korpusu SKRIPT2012.

Práci uzavírá seznam odborné literatury (s. 164-174) čítající 196 položek a seznam lingvodidaktických zdrojů. Ty zahrnují tři soubory učebnic. Nejstarším z nich jsou učebnice českého jazyka připravené autorským kolektivem v čele s Vl. Styblíkem a vydané SPN – pedagogickým nakladatelstvím (Praha) v letech 1997-1998. Dva novější soubory patří k těm v současnosti asi nejvíce užívaným. Zahrnují jednak učebnice pro jednotlivé ročníky 2. stupně základní školy, resp. víceletá gymnázia (prima až kvarta), jednak metodické příručky, resp. příručky pro učitele. Součástí prvního souboru byly rovněž pracovní sešity (opět pro každý ročník jeden). Jde o jednu řadu z nakladatelství Fraus (Plzeň) z let 2003-2006 autorek Krausová, Z. – Teršová, R, resp. Krausová, Z. – Pašková, M. či Krausová, Z. – Pašková, M. – Vaňková, J. a o jednu řadu opět z nakladatelství SPN z let 2007-2010 autorského kolektivu Hošnová, E. – Bozděchová, I. – Mareš, P. – Svobodová, I. – Styblík Vl. Škoda že nebyly do souboru edukačních materiálů zařazeny tzv. pomocné knihy, školní mluvnice, popř. další příručky pro žáky zvoleného věku.

Po formální stránce je text jako celek vizuálně přehledný, prostředky horizontálního a vertikálního členění jsou vhodně zvoleny a adekvátně obsahu využívány. Škoda že těch několik tabulek zůstalo neočíslováno a nepojmenováno, také přílohy měly být očíslovány a zařazeny až za seznam použitých informačních zdrojů.

Jazyková úroveň práce je velmi vysoká, konečně doktorandka je absolventkou magisterského oboru český jazyk a literatura. Jen by se pro příště měla vyhnout výrazu *napříč*, který je dnes ve veřejném prostoru velmi oblíben a mnohdy naprosto nesmyslně užíván, což se bohužel stalo i autorce: např. na s. 115: *Žáci napříč všemi ročníky ...* = ve všech ročnících /všech ročníků, na s. 121 *její výskyt* (tj. spojky *a*, pozn. LZ) *napříč ročníky...*; Podobně by měla vážit užití slova *prostor* ve smyslu čas (s. 92) *žák neměl dostatečný prostor k...* = dostatek času. Podobnou charakteristiku má i nadužívané sloveso *signalizovat*: *Žáci napříč všemi ročníky mají velké problémy se signalizací hranice věty* (s. 117), což mimo jiné není úplně přesné, protože autorka měla na mysli psaní čárky, nikoli interpunkčních znamének koncových. Čárka určitě není prostředkem signalizujícím, nýbrž oddělujícím, resp. členícím. Záměna slov *třída* a *ročník* unikla v korektuře autorčině pozornosti (s. 49), stejně jako několik chybějících čárek.

Text jako celek i jeho jednotlivé části jsou koherentní, dobře kompozičně uspořádané. Doktorandčin výkladový styl je propracovaný, stylizačně velmi kvalitní, odpovídá požadavkům kladeným na odbornou práci tohoto typu.

Zvolené metody

S ohledem na jasně formulovaný cíl dizertace, tj. zjistit vývojovou dynamiku syntaxe v písemném vypravování žáků 2. stupně základní školy, který je založen na empirickém vý-

zkumu žákovských slohových prací, zvolila autorka odpovídající metody kvalitativního výzkumu doplněné o kvantitativní vyjádření sledovaných syntaktických prostředků, hospitace a rozhovor s učiteli.

Pokud jde o výčet textových charakteristik na s. 48, považuji formulaci té třetí (*charakteristika souvětne skladby podle rozmanitosti větých struktur*) za mnohem širší, než ve skutečnosti práce obsahuje, neboť ta pojednává mnohem více o souvětí než o gramatické stavbě věty jednouché, popř. vět, jež jsou součástí souvětí. V případě souvětí parataktického zajímá autorku počet vět a avizované náležité užití spojovacích prostředků, v případě souvětí hypotaktického jde opět o počet vět, stavbu souvětí, tj. hierarchii vět podřazených, větosled, hypotaktické spojovací prostředky a druhy vedlejších vět podle jejich větěčlenské funkce). Pokud jde o větne struktury, uvádí autorka věty bezpodměté (v její terminologii bezpodmětové) a věty deagentní a dále užívání, resp. výskyt jednotlivých větých členů. Nejde tedy o charakteristiku větých struktur. Ta by musela sledovat stavbu jednotlivých vět komplexně, včetně míry a stupňů jejich rozvitosti s přihlédnutím k základové větne struktuře.

S potěšením kvituji, že se doktorandka věnovala skladebním jevům textově konektivním, protože těm je ve školách všech stupňů věnována (alespoň podle mých zkušeností) jen marginální pozornost, jejich význam pro koherenci textu se zcela pomíjí, a to i přestože aktuální členění je už po léta součástí jazykového učiva. S důrazem na úvod a závěr vypravování v rámci obsahově-tematické struktury textu se věnuje především užitým lexikálním a připojovacím konektorům a základním typům tematicko-rematických posloupností, jež žáci intuitivně při rozvíjení a členění hlavního tématu v gramatické syntéze nadvětne a textové ve svých výpovědích užívají.

Přínos práce pro obor

Autorčina dizertace, založená na empirickém výzkumu cca tří stovek jazykových projevů žáků 2. stupně základní školy, rozboru kurikulárních dokumentů a konfrontaci edukačních materiálů, znamená nezpochybnitelný přínos pro rozvoj lingvodidaktiky, a v důsledku toho i pro vzdělávání nejen budoucích učitelů českého jazyka a literatury. K tomu přispívá i konfrontace jejích zjištění s výsledky starších výzkumů, které se dané problematiky ve větší či menší míře nebo jen okrajově dotýkají.

Soubor jazykových projevů představuje velmi cenný zdroj i pro další analýzy písemného vyjadřování žáků, např. z hlediska lexikálně sémantického nebo gramatického: potěšilo mne, že žáci (na rozdíl od mnohých našich pracovníků v médiích) umějí vytvořit náležité tvary participia trpného, a dokážou tak významově rozlišit predikát verbální od predikátu verbonominálního, jehož součástí je adjektivizované participium trpné: *Byt byl zapečetěn* a proti tomu *Byt byl zapečetěný*. Z hlediska gramatického mne velmi překvapila přítomnost genitivu záporového. Vyšší počet vět vedlejších předmětných, přívlastkových a příslovečných časových nepřekvapí, ale přítomnost vedlejší věty přípustkové bezpochyby ano. Po stránce lexikálně sémantické mne zaujala některá slovní spojení ať už svou vyšší slohovou kvalitou a stylizační vyspělostí (např. *pohlcovala ji únava*), nebo naopak pozoruhodnou logikou (např. *dlouhou chvíli; První, kdo si kouře všiml, byl spící pan školník.*).

Přínos pro praxi

Oceňuji, že si je autorka vědoma toho, že formulovat metodické doporučení s ohledem na široký záběr výzkumu je velmi obtížné, neboť by taková doporučení musela podle mého obsahovat několik dílčích, ale navazujících, časově velmi náročných kroků ve skupinově či individuální formou organizované výuce a další navazující činnosti učitele, už mimo vyučování. Přesto doktorandka vyslovuje na základě výsledků svého výzkumu přesvědčení o tom, co by se mělo v souvislosti s danou problematikou dělat a jak postupovat, aby vědomostní i komunikační složka předmětu byly v souladu. Opírá se o poznatky a doporučení nejen učitelů-lingvistů, ale také o pedagogické teorie a koncepce (např. hodnocení). Vůči některým názorům a návrhům na s. 141-142 jsem však velmi skeptická a v zásadě bych je ani z provozních ani z pedagogických důvodů nedoporučovala (např. hledat větné členy ve svém, povětšinou stylizačně nedokonalém textu).

Otázky a úkoly pro obhajobu:

1. Kde jsou podle vás příčiny tak vysokého počtu mnohdy velmi překvapivých pravopisných chyb, a to nejen v interpunkci, již se věnujete na s. 117, ale také v koncovkách substantiv, adjektiv a sloves, jakož i v pravopise lexikálním? Jakou cestu byste zvolila ke snížení interpunkčních chyb ve větách jednoduchých a v souvětích?
2. Je nízká míra užívání tvarů vztažného zájmena *jenž* dána tím, že má obtížné skloňování? Není to nějaký mýtus? Mimochodem v příkladu uvedeném v práci nejde o vztažné zájmeno *jenž*, nýbrž o vztažné zájmeno přivlastňovací *jehož* (*jejíž*, *jejichž*), jehož existence zůstává žákům dokonale utajena (neuvádí se ani u přivlastňovacích, ani u vztažných zájmen).
3. Zamyslete se nad termíny opisné a zvrtné pasivum z hlediska onomaziologického, (jak a co pojmenovávají) v porovnání s ostatním termíny z morfologie sloves.
4. Popište konkrétněji, jak byste pracovala s navrhovaným portfoliem žakových slohových prací.

Závěr

Dizertační práce Mgr. Elišky Doležalové splňuje po všech stránkách požadavky kladené na kvalifikační práce tohoto druhu, a proto ji doporučuji k obhajobě. Na základě svého posouzení ji klasifikuji stupněm: **prospěla**.

V Ústí nad Labem 26. 5. 2019

Doc. PhDr. Ludmila Zimová, CSc.
Katedra bohemistiky PF UJEP
v Ústí nad Labem